

Otázky základních vztahů mezi rozvojem vědeckotechnické revoluce, životním stylem a hmotným životním prostředím

ZDENĚK LAKOMÝ

Kabinet teorie architektury a tvorby životního prostředí ČSAV

1. Charakteristika problematiky a dnešního stavu životního prostředí

Jestliže nám rozvoj vědeckotechnické revoluce staví před oči řadu principiálních otázek budoucích přeměn života člověka a společnosti jak v nejobecnější poloze poznání společenských i přírodních zákonitostí, tak v poloze konkrétních praktických vztahů člověka k přírodě, pak jednu z významných skupin problémů tvoří otázky vztahu člověka a společnosti k hmotné skutečnosti, obklopující člověka při všem jeho počínání. Přitom už nejde o primární vztah člověka k hmotě jako k surovině zpracovatelné k výrobě výrobních nástrojů a spotřebních statků, ale i o vztah k celé hmotné skutečnosti světa jako k prostředí, v jehož rámci probíhají životní procesy člověka a společnosti, pro něž si člověk přírodu upravuje — přetváří — a činí ji tak způsobilou k obývání. Do těchto přeměn hmotné skutečnosti světa se pak promítají veškeré základní vztahy člověka k přírodě a společnosti. Tato člověkem přeměněná hmotná skutečnost světa stále intenzivněji a aktivněji ovlivňuje život člověka samého, jak se v procesu rozvíjení lidských kolektivů zvyšuje hustota zalidnění země, a jak stoupá v důsledku rozvoje výrobních sil rozsah i intenzita přeměn přírody. Integrace užitnosti a obytnosti velkých oblastí hustě zalidněných částí země se stává zásadním problémem hospodářsky rozvinutých států. Řešení tohoto problému vyžaduje novou kvalitativní úroveň vztahu člověka a společnosti ke zdrojům hmotného světa. Ukazuje se, že řešení je závislé především na těchto faktorech:

- a) na konkrétním stavu hospodářského rozvoje v oblasti průmyslu i zemědělství;
- b) na hustotě zalidnění jednotlivých územních celků;
- c) na přírodních podmínkách, v nichž se

proces hospodářského rozvoje a zalidnění uskutečňuje;

- d) na historicky vzniklých přeměnách přírody lidskou činností v konkrétních územních oblastech;
- e) na společenském zřízení (na společenských vztazích), životní úrovni a životním stylu lidí.

Naléhavost tohoto řešení stoupá geometrickou řadou, jakmile jednotlivé faktory překračují určité, dosud ne zcela určené prahy.

Například naléhavost tohoto řešení stoupá tam, kde je rozvinutá průmyslová výroba orientována především na těžební, hutní a chemický průmysl, kde zemědělství přechází od extenzivního k intenzivnímu hospodaření, kde hustota zalidnění překračuje určitou hranici (např. 100 lidí na 1 km²), kde je nedostatek některých základních surovinových zdrojů (např. vody), nebo kde klimatické podmínky nutí člověka překonávat dlouhá období zimy či horka, kde intenzita zemědělské kultivace nebo její jednostranné zaměření zbavila rozsáhlá území lesních porostů či jinak narušila přirozenou rovnováhu biocenóz, kde historicky vzniklá lidská sídla a dopravní tepny neodpovídají novým požadavkům výroby, kde společenské zřízení umožňovalo nebo umožňuje živelnou exploataci přírodních zdrojů a ztěžuje společenskou regulaci vztahu mezi člověkem a přírodou, atp.

Přitom nelze vlivy jednotlivých faktorů lineárně počítat. Jejich vzájemné spolupůsobení vytváří velmi složité vztahy, jejichž řešení nedostoupilo dosud úrovně exaktního postižení a syntézy jejich výsledného vlivu na život společnosti. V průběhu posledních dvou století (XIX. a XX.) se jeví velmi intenzivně a zřetelně akcelerující tendence dvou dynamických faktorů, působící na přeměny hmotné skutečnosti ve smyslu hmotného prostředí. Je to jednak rychlý rozvoj výrobních sil v hospodářsky

vyspělých státech, jednak neustálé stoupání hustoty zalidnění v některých územních oblastech. Z celosvětového hlediska se obě tyto tendence výrazně projevují např. ve střední a západní části Evropy, kde v mnohých státech zřejmě dostupují nebo překračují kritické prahy únosnosti starých forem řešení obytnosti a užitnosti příslušných prostorů. Porovnáme-li např. hustotu zalidnění různých částí světa, dostáváme tento obraz:

Svět celkem	22 obyv./km ²
Evropa (bez SSSR, vč. evropského Turecka)	86
Evropa (s evropským SSSR)	57
Amerika	10
z toho Severní Amerika	9
Střední Amerika	24
Jižní Amerika	8
Asie (bez SSSR včetně asij. Turecka)	62
Asie (včetně asij. SSSR)	31
Afrika	8
Oceánie	2

Pokud se týká jednotlivých států, je možno uvést příkladem některé údaje charakterizující stav zalidnění ČSSR, vzhledem k jiným státům takto:

SSSR	10 obyv./km ²
USA	19
Čína	73
Francie	83
Švédsko	17
Rakousko	84
Maďarsko	107
Dánsko	106
Anglie	215
NSR	215
NDR	159
Nizozemsko	342
Belgie	300
ČSSR	108

(Údaje z konce padesátých a začátku šedesátých let.)

Z uvedeného výběru některých údajů o zalidnění se ukazuje, že naše republika, ležící ve středu nejzalidněnější části světa,

patří do skupiny států s relativně vysokou hustotou obyvatelstva. Jestliže však současně patří mezi vyhraněnou skupinu států s vyspělým hospodářstvím, (nadto dosud orientovaným silně na těžební, hutní, strojírenský a chemický průmysl), pak již z těchto dvou hledisek se zřejmě blíží k oněm kritickým bodům, které vyžadují nové formy řešení integrace užitnosti a obytnosti našeho území.

Přihlížíme-li k dalším významným faktorům, které působí v oblasti našeho státního území, nemůžeme přehlédnout řadu relativně značně nepříznivých skutečností, které činí řešení otázek hmotného životního prostředí zvlášť naléhavým.

Naše země tvoří rozvodí Evropy a má značný nedostatek snadno dostupných vodních zdrojů, které by odpovídaly množstvím i kvalitou potřebám rozvoje průmyslu, zemědělství i spotřebě obyvatelstva. Vodohospodářská bilance je značně napjatá. Naše země má k dispozici vodní zdroje pocházející téměř výlučně z dešťových srážek, což řádově činí cca 94 miliard metrů kubických vody. Z toho se ztrácí přímým odtokem (povrchovými, podzemními i odpadními vodami) cca 34 %, a spotřebou výparem (z rostlinstva, půdy i vodních ploch) cca 66 %. Přitom neustále stoupá potřeba vody jak v oblasti výroby, tak v oblasti spotřeby obyvatelstvem, aniž by bylo dosaženo uspokojivého stavu čištění odpadních vod z četných zdrojů znečištění. Proto je také stav našich vodních toků z hlediska jejich čistoty krajně neuspokojivý. Jestliže v roce 1923 bylo znečištěno nad přípustnou míru 45 km řek, v roce 1951 to bylo již 1.250 km, v roce 1961 dokonce 3.200 km. Toto zhoršování dále pokračuje. Škody, které nám ze znečištění vodních toků vznikají, jsou např. pro rok 1961 odhadnuty na téměř 700 mil. korun.

Podobně nepříznivá je i situace, pokud jde o průmyslové exhalace v ovzduší. V některých průmyslových aglomeracích (Ostravsko, Sokolovsko, Mostecko) dosahujeme, pokud jde o znečištění ovzduší a množství spadu popílku na hektar, místy světového primátu. Podle odhadu, provedeného Státní plánovací komisí, se projevují roční ztráty způsobené znečišťováním ovzduší v následující skladbě:

V oblasti zemědělského a lesního hospodářství:

v rostlinné produkci	cca 333 mil. Kčs
v živočišné produkci	cca 156 mil. Kčs
v lesním hospodářství	cca 370 mil. Kčs
ztráty na úrodnosti půdy	cca 107 mil. Kčs
V oblasti čištění vod	
od škodlivin z ovzduší	cca 543 mil. Kčs
V oblasti pracovních výkonů	cca 598 mil. Kčs
Ve zvýšených nákladech na léčbu	cca 113 mil. Kčs
	cca 2.220 mil. Kčs

I když nemůžeme říci, že by naše území trpělo zvláště nepříznivými klimatickými podmínkami (v porovnání s jinými obydlitelnými oblastmi naší planety), jeho geomorfologická rozmanitost (od nížin v povodí řek až po velehorské oblasti) i vnitrozemská poloha vnáší do našeho životního prostředí ne vždy příznivé specifické rysy, jejichž důsledky pocítila v posledních letech naše společnost již několikrát velmi důrazně. (Např. nadměrná sucha v roce 1947 a 1964, nadměrné deště a záplavy v roce 1965, které postihly naše zemědělství, často se opakující sněhové kalamity postihující dopravu, nadměrné zimy promítající se do celého hospodářství apod.). Rovněž členitost a tvar našeho území, výškové rozdíly i rozložení surovinových zdrojů jsou výraznými činiteli, ovlivňujícími specifické rozložení našich sídel a dopravních tepen. Zejména dopravní propojení mezi východní a západní částí našeho státu musí překonávat mnohé tzv. přírodní překážky.

Historicky vzniklé osídlení má mnohé svébytné rysy, které již nejsou plně v souladu ani s dnešními potřebami ekonomiky, tím méně pak s potřebami předpokládajícího rozvoje výrobních sil. Pro současný stav našeho osídlení a strukturu rozmištní výrobních sil jsou charakteristické tyto údaje:

V roce 1961 bylo v ČSSR 19.343 sídlišť sdružených do 11.963 obcí. Z toho bylo 5 měst nad 100.000 obyvatel (asi 14 % obyvatelstva ČSSR), a 42 měst nad 20.000 obyvatel (asi 11 % obyvatel ČSSR). V těchto městech bylo tedy cca 25 % obyvatel ČSSR. Měli jsme 18.500 sídlišť s méně než 2.000 obyvateli (cca 42,5 % obyvatelstva),

z toho cca 14.500 sídlišť s méně než 500 obyvateli, a z toho cca 11.500 sídlišť s méně než 300 obyvateli. Do roku 1965 koncentrace velkoměstského obyvatelstva vzrostla (ve městech nad 100.000 obyvatel o 4,1 %, k těmto městům přibýlo další — Košice), takže ve městech nad 100.000 obyvatel dnes žije 15,1 % celostátní populace. Obyvatelstvo českých velkoměst reprezentuje 17,9 % obyvatelstva českých zemí, obyvatelstvo slovenských velkoměst 8,5 % obyvatelstva Slovenska. Přes tyto tendence zůstává značná rozdrobenost naší sídelní struktury, což není v souladu s potřebami ekonomiky.

Tato situace se odráží mimo jiné ve vysoké denní přepravě lidí i hmot. V ČSSR dojíždí denně do zaměstnání cca 2.300.000 osob, do školy cca 500.000 žáků. (To je cca 5,6 mil. jízdy tam a zpět.) Na každého občana připadá ročně cca 316 jízdy vlakem, autobusem či jiným veřejným dopravním prostředkem.

Jestliže považujeme stav dochovaných stavebních fondů a zejména pak stav bytového fondu a tzv. občanského vybavení za význačný faktor životní úrovně a životního stylu (obecně lze říci, že kvalita hmotného prostředí v nejširším smyslu je jednou ze základních podmínek realizace progresivních forem socialistického životního stylu), pak ani v této oblasti není situace uspokojivá, zejména v porovnání s jinými hospodářsky vyspělými zeměmi. Pro situaci v oblasti bydlení jsou např. charakteristické tyto údaje:

V roce 1961 připadal na 1.000 obyvatel následující počet nově postavených bytů: v ČSSR 6,2, v Austrálii 8,1, v Dánsku 7,3, ve Finsku 7,9, ve Francii 6,5, SSSR 11,6, NSR 10,0, ve Švédsku 9,7, v Norsku 7,6, v Kanadě 6,8.

Stav bytového fondu podle počtu bytů na 1.000 obyvatel, počtu místností na 1.000 obyvatel a počtu místností na 1 byt charakterizuje tabulka 1 (viz str. 284).

Pokud jde o sanitární vybavení bytů, pak ve městech v ČSSR má např. cca 49,3 % bytů koupelnu (ve Švédsku 70,9 %, ve Švýcarsku 69 %, v Anglii 64,5 %, NSR 61,8 %). Elektrinu má v ČSSR 96 % bytů, (Holandsko 96,3 %, Dánsko 96,6 %). Plyn má ve městech ČSSR 38,2 % bytů (osmé místo v Evropě). Vodovod má ve městech ČSSR 49,1 % bytů (deváté místo v Evropě). Z vyspělých zemí má plyn např.

Tabulka 1.

Země	Rok	Počet bytů	Rok	Počet místností	
				na 1 000 obyv.	na 1 byt
Francie	1954	335	1954	987	3
Itálie	1963	295	1961	949	3,3
NSR	1963	323	1965	976	3,8
Rakousko	1963	328	1953	1 056	3,5
Velká Británie	1963	321	1961	1 417	4,5
Švédsko	1960	357	1960	1 213	3,4
Švýcarsko	1963	298	1953	1 396	4,8
USA	1960	323	1960	1 550	4,8
ČSSR	1963	289	1961	762	2,7

v Holandsku 92,9 % bytů, v Dánsku 90,4 % bytů, ve Francii 77,6 % bytů. V odvod např. v Dánsku 100 % městských bytů, v NSR 99,2 %.¹

Z hlediska stavu a úrovně bytového fondu je pro naše velká města charakteristická situace v hlavním městě Praze. Z 330.000 bytů v roce 1963 bylo 60 % bytů jednopokojových nebo o jedné místnosti, 27 % bytů bylo v přestárých domech, 4,5 % bytů bylo suterénních, 1,2 % bytů bylo v nouzových koloniích, asi 29 % bytů nemělo vlastní záchod, 20 % bytů nebylo připojeno na kanalizaci, 38 % bytů nemělo vlastní koupelnu.

Připočteme-li k těmto charakteristickým rysům našeho životního prostředí i skutečnost, že v některých oblastech našeho státu (např. Ústecko a Mostecko, Ostravsko) máme v důsledku koncentrace průmyslu již typické výrobně sídlištní aglomerace se všemi charakteristickými rysy tzv. devastace přírody, včetně nadměrného znečišťování ovzduší a vodních toků, vidíme, že otázka tvorby životního prostředí se už jen v tomto směru stává jedním z klíčových problémů dalšího rozvoje naší společnosti.

2. Problémy perspektivních směrů dalšího rozvoje hmotného životního prostředí

Jestliže uvedená charakteristika současného stavu našeho životního prostředí výrazně signalizuje naléhavost soustavného řešení této problematiky, pak ovšem k ní nelze přistupovat jen na základě snahy odstraňovat disproporce mezi současnými

potřebami a současným stavem prostředí. Specifická schopnost hmotného prostředí dlouhodobě ovlivňovat život společnosti nás rovněž nutí k dlouhodobým rozvahám. Přitom *dlouhodobost působení hmotného životního prostředí řádově podstatně překračuje veškeré „plánovací“ cykly dosud uvažované.* (Do roku 1970, do roku 1980). Jestliže se pak v souvislosti s rozvojem vědeckotechnické revoluce uvažuje o tom, že v období příštích 20 let je lidstvo schopno zdvojnásobit znalosti dosažené až dosud v oblasti vědy a techniky, stává nás tato skutečnost před řadu principiálních otázek budoucího rozvoje lidstva vůbec a naší socialistické společnosti zvláště.

Z tohoto aspektu se nám pak jeví problematika tvorby životního prostředí jako nedílná, avšak specifická součást problematiky rozvoje vědeckotechnické revoluce i kultivace lidských sil v procesu všestranného rozvíjení totálního člověka.

Klademe si nutně otázku, jaké formy uspořádání hmotného životního prostředí by měly odpovídat převratným změnám ve způsobu práce, ve způsobu výměny látek mezi člověkem a přírodou, při vytváření nových vztahů mezi lidmi a při vzniku nových potřeb člověka a společnosti.

Jinými slovy, před otázkou, *jak* si počínat při přeměnách hmotného životního prostředí, musí předcházet otázka, *co* bude společnost vyžadovat v budoucnu na životním prostředí.

Filosofické stanovisko zůstává převážně na úrovni konstatování, že je nutno vytvářet takové formy prostředí, aby napomáhalo všestrannému rozvoji člověka, aby

¹ Ve všech těchto příkladech uvádíme státy, které nás co do množství nebo kvality předstihují, poněvadž příklady států, které zůstávají pozadu, nás tolik neinteresuji.

napomáhalo a odpovídalo rozvoji lidské totality.

Tuto nejobecnější úroveň konstatování je však nutno konkretizovat. Konkretizace však nemůže probíhat v oblasti intuitivních a subjektivních vizí, ale především na základě studia vývojových zákonitostí přeměn, které probíhají v oblasti hmotného prostředí industriální společnosti.

Při řešení těchto otázek se především musíme vyvarovat dvou extrémů. Na jedné straně krátkozraké úspěchanosti v řešení zásadních otázek perspektivního charakteru jen na základě současných potřeb člověka (případně jeho současných tužeb, přání a představ), jejichž lineární průmět do budoucna by mohl vyvolat katastrofální disharmonii ve skutečných potřebách i možnostech budoucí společnosti. Na druhé straně utopických, subjektivistických vizí, neomezených přání i možností, jako by člověk během jedné nebo dvou generací mohl zpřetrhat veškerá pouta s minulostí, veškerá pouta s realitou současného života. Jinými slovy je nutno vycházet z kontinuitnosti života lidských generací a ze studia zákonitosti vývojových tendencí současného dění, na základě historického přístupu ke zkoumanému předmětu.

V dnešní industriální společnosti se obecně projevuje řada rozporných tendencí v oblasti hmotného životního prostředí. Např. se na jedné straně výrazně projevuje centripetální tendence k velkým městům a k vertikalizaci jejich kompoziční skladby při současné likvidaci menších převážně zemědělských sídel jako výrobní sídlištních organismů. Výrazný růst současných světových velkoměst (New York, Londýn, Moskva, Paříž, Tokio, ale i Praha, Bratislava, Ostrava atp.) a neustále stoupající výšková hladina jejich zastavění při současném stagnování, až odumírání, malých původně zemědělských sídel, je stále více charakteristickým rysem probíhajících přeměn struktury osídlení současných hospodářsky a civilizačně vyspělých států. Současně však druhým směrem nezadržitelně narůstá tendence k prodlužování krátkodobých uniků z velkoměstských gigantů a ke vzniku nových, horizontálně k „přírodě“ přimknutých, trvalých nebo dočasných sídel rekreačního charakteru, jejichž živelný růst začíná zaplavovat příměstské oblasti a i ve znač-

ných vzdálenostech od měst měnit původní vesnické zemědělsko-výrobní sídlištní organismy na zemědělsko-rekreační útvary a celá zemědělská území na zemědělsko-rekreační oblasti.

Na jedné straně probíhá tendence maximálně šetřit zemědělskou půdou, jedním ze základních výrobních prostředků (pomineme-li již specifickou otázku jejího skutečného využití v samotné sféře zemědělské výroby), na druhé straně neustále narůstá tendence odnímat zemědělskou půdu pro jiné účely (těžba nerostů, výstavba průmyslu, dopravních zařízení, vodních nádrží, sídlišť atp.).

Na jedné straně probíhá tendence řešit bytovou situaci množícího se lidstva kvantitativně pojatou „bytovou výstavbou“, jejíž charakter nese veškeré rysy ustrnulého chápání bydlení v „uzavřeném bytě“ uvnitř velkých, do výšky se deroucích staveb, zatímco právě tato tendence, uzavírající člověka do umělého prostředí vyspělé civilizace, vyvolává živelně tendenci druhou, touhu po úniku z umělého prostředí do blízkosti přírody, touhu po změně cestováním a turistikou, tedy tendenci k mobilitě a k tak zvanému druhému (rekreačnímu) bytu.

Na jedné straně probíhá tendence směřující k tomu, aby každá nově se zakládající mladá rodina měla svůj samostatný byt, na druhé straně se tím otevírá řada otázek, které ukazují na nezbytnost zásadního řešení bydlení tzv. starých lidí (jejich optimálního začlenění do společenského dění, zachování pro společenskou aktivitu atp.).

Na jedné straně se uplatňuje tendence kultivovat pracovní prostředí nejen ve smyslu péče o lidské zdraví, ale i ve smyslu kultury a produktivity práce, ale současně dosud trvají tendence, které za hranicemi závodů působí škodlivě nejen na zdraví a regeneraci pracovních schopností lidí, negativně ovlivňují i jiná odvětví výrobních činností (zemědělství, lesní a vodní hospodářství atp.), ale způsobují i další společenské ztráty vyššího řádu (dopravní ztráty, morálně politické ztráty atp.).

Tak bychom mohli poukazovat na řadu dalších rozporuplných tendencí např. uvnitř řešení bytové otázky (rozpory mezi bytovou a tzv. občanskou výstavbou), v oblasti dopravy, rekreace atp., jejichž zkoumání a řešení není dosud zdaleka

rozvinuto tak, jak by si to již dnes vyžadovala naše společnost.

Ze všech uvedených příkladů však vysvitá, že *ústředním problémem, který prostupuje veškerými dílčími otázkami tvor-*

výstavby měst, vesnic, bytů, občanského vybavení, rekreace i pracovišť.

Dále je třeba vycházet z objektivně se prosazujícího faktu, kterým je nezbytnost kvalitativně nového přístupu k řešení

1. Kodaň – družstevní řadové domy

Tyto řadové obytné domy obsahují v přízemí menší a v prvním patře i podkroví větší byty. Jednoduchá úprava okolí a přímé spojení obou bytů s terénem na odvrácených stranách domů vytváří zvláště příznivé rekreační podmínky tohoto bydlení.

by hmotného životního prostředí, je otázka vývoje životního stylu a jemu odpovídajících forem životního, tj. obytného a pracovního prostředí, v nejširším smyslu tohoto slova.

Přes řadu dosud nedořešených dílčích otázek je však možno již dnes formulovat některé principy, jimiž by se měly ubírat snahy při praktickém řešení problematiky tvorby životního prostředí. *V první řadě je třeba soustředit pozornost na dva póly, k nimž se upíná problematika životního stylu a tvorby životního prostředí. Na jedné straně je to otázka rodiny a jejího bydlení v nejširším smyslu, na druhé straně otázka práce a pracovního prostředí. Z těchto dvou pólů je pak možno přistupovat teprve ke všem ostatním otázkám*

problematicy životního prostředí ve smyslu integrace jeho užitnosti a obytnosti.

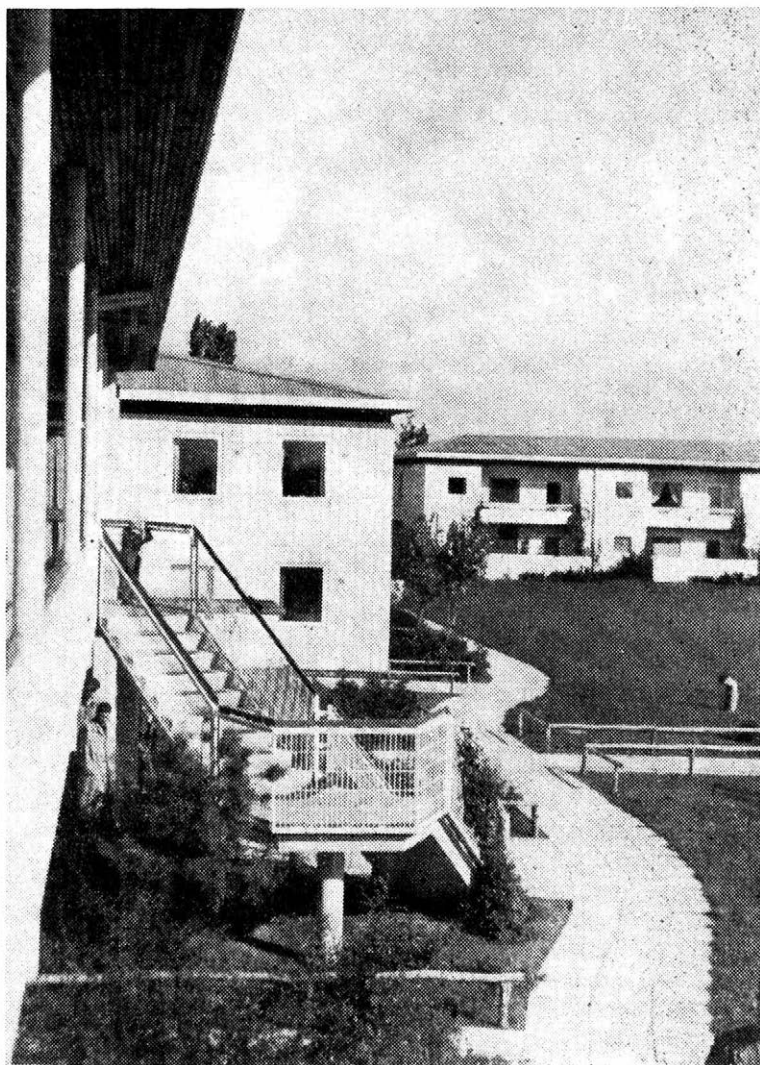
Konečně je nutno přistupovat k problematice tvorby životního prostředí na základě komplexního řešení všech rozmanitých vztahů člověka k hmotné skutečnosti, které musí být opřeno o teoretickou syntézu všech dílčích poznatků z oblasti přírodních, technických i *společenských věd.*

Již dnes se zřetelně prokazuje, že v hospodářsky vyspělé a hustě zalidněné zemi je otázka záměrné tvorby životního prostředí životní nezbytností, která vyžaduje zásadního přehodnocení dosavadního přístupu k této problematice. To znamená, že vyžaduje i zásadní opuštění všech klamných a zjednodušených představ, které se mohou jen při povrchním pohledu jevit

jako radikální a pokrokové, avšak v jádru představují řetězovitě narůstající brzdy rozvoje společnosti i její ekonomiky.

Jednou z prvních zjednodušených představ, kterou je nutno překonat, je zásadní přístup k řešení otázek bydlení, jako by

zátorů — procesu dalšího rozvoje ekonomiky, bez jehož spolupůsobení nemůže proces realizace vědeckotechnické revoluce úspěšně probíhat. V tomto smyslu bude nezbytné přezkoumat proporce prostředků i nástrojů, které společnost poskytuje na

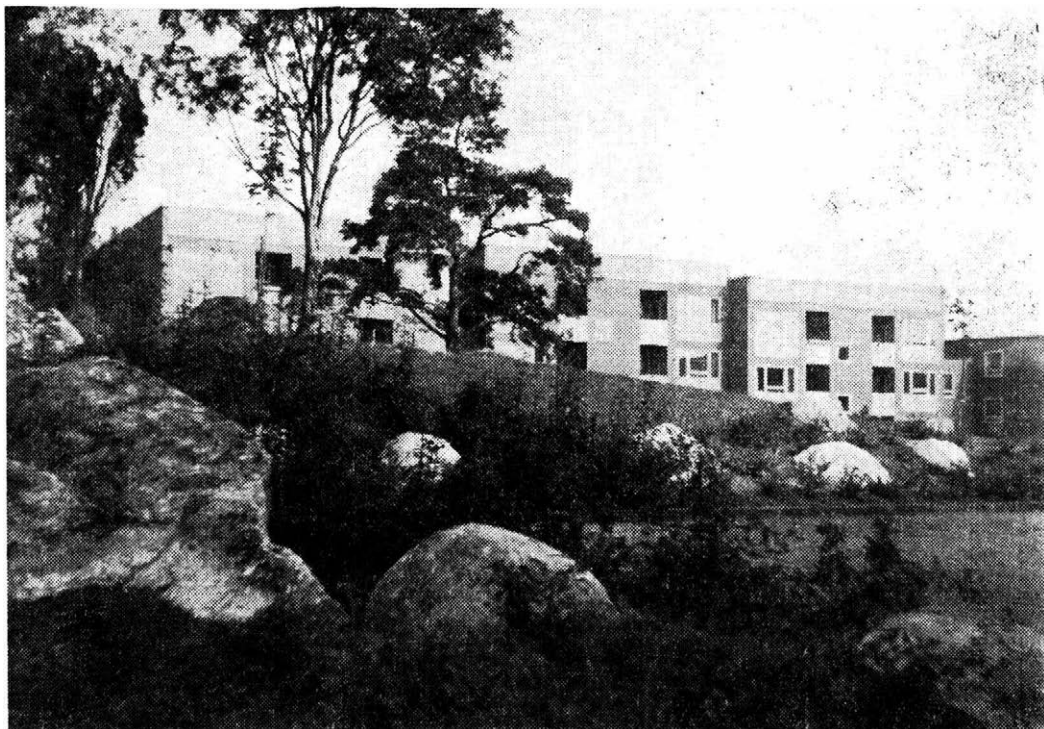
Dobře upravené okolí staveb družstevních rodinných domků v Kodani, postavených z prefabrikovaných betonových dílců, nasvědčuje tomu, že zprůměrnění stavebnictví nemusí vést k ochuzení kulturní a rekreační hodnoty obytného prostředí.

šlo o sféru spadající výlučně do oblasti spotřeby, která jen pasivně může sledovat rozvoj výrobních sil. Všechny dosavadní poznatky směřují k tomu, že právě v procesu dalšího rozvoje hospodářsky i kulturně vyspělé země se stává sféra bydlení jedním ze základních nástrojů — nebo, obrazně řečeno, důležitých kataly-

tzv. společenské investice a vůbec na kvalitativní stránky hmotného prostředí. Jestliže např. u nás poskytujeme dosud řádově cca 25 % z celkového objemu investic na společenské investice a uvnitř těchto 25 % pak věnujeme cca 15 % na bytovou a cca 10 % na občanskou výstavbu, musíme si povšimnout, že v některých

jiných hospodářsky vyspělých zemích se tyto proporce pohybují a řádově blíží úrovni 40 % z celkového objemu investic, a že se uvnitř těchto 40 % dělí cca na 20 % pro bytovou a 20 % pro občanskou výstavbu.

opět tendenci preventivně brzdit akční rádius působení výroby (např. kdyby se do důsledku realizovala bezpečnostní a sanitární pásma kolem různých výrobních provozoven v existujících městech, zmizela by tato města téměř z povrchu zemského),

Úprava vnitřního dvorního prostoru v bloku obytných domů ve Švédsku, využívající hojně přírodních prvků, je příkladem účinné rekreační funkce tohoto obytného prostředí.

Druhou zásadní otázkou, s níž bude nezbytné se vyrovnat, je otázka integrace užitnosti a obytnosti životního, zejména krajinného prostředí. Doposud společnost prostřednictvím svých různých nástrojů (řízení, instituce atp.) působila na hmotnou skutečnost řadou izolovaně chápaných činností, z nichž sféra „výroby výrobních nástrojů a spotřebovatelných statků“ a sféra „záměrné tvorby životního prostředí“ spolu nesouvisely, a začasť působily ve svém výsledku protichůdně. Průmyslová výroba působila devastujícími a dehumanizujícími tendencemi na životní prostředí. Zemědělská a lesní výroba se bránila jak destruktivním vlivům průmyslové výroby, tak odnímání půdy k jiným, např. i rekreačním účelům. Činnosti spojené s tvorbou životního prostředí měly

nebo se projevovaly tendence dále intenzivně zabírat hodnotnou půdu na výstavbu nebo např. vytvářet na ní výlučně rekreačně účelové plochy zeleně jako neužitkové oázy.

Např. i tendence, jimiž byla dosud převážně zaměřena naše státní bytová výstavba — formou preference hromadné výstavby vícebytových a v poslední době výškových obytných domů — by měla být podrobena zásadnímu přezkoumání. Pro tuto tendenci byly dosud uváděny především tři hlavní argumenty — zprůmyslnění stavební výroby a hospodárnost výstavby, šetření půdou a tzv. inženýrskými sítěmi, a ideologická podpora vědomí společenského vlastnictví a kolektivního způsobu života proti soukromovlastnickým a individualistickým tendencím. Všechny

tyto tři hlavní argumenty však při hlubším rozboru neobstojí zcela bez úhony. Při širším pochopení společenské účinnosti a hospodárnosti výstavby, zejména s ohledem na rozptýlenost našeho osídlení, je možno účinně uplatnit zprůmyslnění stavebnictví i pro jiné formy bydlení — např. rodinné izolované, sdružené i řadové domky. Příklad rodinných domků je uváděn nikoliv proto, aby se místo vícebytových tzv. nájemních domů stavěly jen rodinné domky, ale proto, aby se schematicky nevylučovaly z bytové výstavby některé formy bydlení a docílilo se potřebné rozmanitosti forem bydlení podle potřeb. Je pravda, že ceny rodinných domků jsou dosud poměrně vysoké. Je tomu však mimo jiné i proto, že setrváváme převážně u tradičních způsobů stavění i tradičních forem rodinných domků. Ve světě je řada příkladů nových a hospodárných řešení. Výstavba rodinných domků je zde začasť předmětem téměř totální průmyslové výroby. Dílce na celé objekty jsou dodávány zájemcům „v obalech“ až na stavebníště. Jejich výroba umožňuje maximální využití jak nových umělých lehkých hmot i konstrukcí, tak tradičních materiálů z místních zdrojů. Jejich výstavba má mnohé přednosti v možnostech velké prostorové a dispoziční variability i adaptability, za použití hromadně vyráběných dílců a prvků. Rovněž organizovaná družstevní forma výstavby (zejména řadových) rodinných domků, pracovní účast zájemců na jejich výstavbě i použití nenáročných technologií jejich montáže bez těžkého strojního zařízení i na svažitéch terénech, poskytuje mnohé výhody celospolečensky chápaného ekonomického charakteru.

Při hromadném bydlení, zejména pak u výškových domů, je dosud prakticky veškerá nezastavěná půda v rámci sídliště odňata její zemědělské užitnosti, zatímco u izolovaných rodinných, sdružených a řadových domků, zejména v menších sídlištích, je právě intravilánní půda zdrojem intenzivního, užitného i rekreačního využití. Použije-li se k tomuto účelu svažité terény a méně hodnotných půd, dosáhne se tím velmi intenzivní kultivace prostředí. Rovněž argument o drahých inženýrských sítích není tak přesvědčivý. Výšková zástavba vyžaduje technicky náročnějších inženýrských sítí i komunikací,

než je možno uplatnit při nízké a hospodárně urbanisticky řešené zástavbě. Konečně ani argument ideologického charakteru se v konkrétní životní praxi neukazuje přesvědčivým. Začasť můžeme zjistit pravý opak; v bytovém domě se projevují tendence maximálně se izolovat od veškerého styku s ostatními obyvateli domu a dosavadní řešení bytových domů, které má převážně formu pouhého vertikálního řazení mnoha bytů nad sebou, tuto tendenci podporuje. Naproti tomu v rodinných, sdružených a řadových domcích je mnoho důvodů a příležitostí k sousedskému styku, výpomoci a k posilování vzájemné družnosti. Konečně bydlení rodin s malými dětmi ve vícebytovém nebo dokonce výškovém domě vyvolává řadu specifických potíží a téměř vždy i tendenci po rekreační změně formou dočasného nebo stálého druhého (rekreačního) bytu, a tedy nepřímou, ale velmi intenzivně sekundárně působí na další rozšiřování specializovaných rekreačních ploch, na výstavbu rekreačních chat, na hromadnou i individuální dopravu atd. Mnohé nasvědčuje tomu, že vertikalizace v oblasti výstavby bude v budoucnu směřovat především k centrálním oblastem větších sídelních útvarů městského typu, s orientací na specializované účely. (Velká pracoviště správních, řídicích a jiných institucí s převahou duševní práce, speciální formy bydlení, zejména přechodné ubytování a bydlení vybraných sociálních skupin — svobodní, bezdětní, rodiny s odrostlými dětmi atp.).

Některé signály nasvědčují dokonce tomu, že i v oblasti zemědělské užitnosti prostoru bude prospěšné přecházet k vertikálním objektům s intenzivní produkcí speciálních plodin, a touto cestou znásobovat vymezené plošné možnosti území hustě zalidněných sídlištních výrobních aglomerací.

Naproti tomu mnohé nasvědčuje tomu, že bydlení rodin s malými dětmi bude směřovat k uplatňování takových teorií výstavby, které umožní zvyšovat rekreační hodnotu bytu ve spojení s přírodními prvky a krajinou, v integraci její užitnosti i obytnosti.

Množí-li se v současné době ve světě projekty „totálních městských útvarů“ utopicko-fantastického charakteru, nasvědčuje to především tomu, že jednak velká

nakupení lidských kolektivů ve světových metropolích začínají prožívat mnohé krizové jevy technického i společenského charakteru, jednak že technické vědomosti a možnosti dominují nad znalostmi o člověku a společnosti i nad možnostmi řešení společenských problémů přes hranice států ve smyslu leninské ideje plánovitého rozmísťování lidstva.

Tento příklad z oblasti bytové výstavby má sloužit jen orientačně hlubšímu pochopení nutnosti zásadně přehodnotit dosavadní izolované řešení dílčích otázek tvorby životního prostředí a upozornit na nezbytnost jejich komplexního — syntetického — řešení s ohledem na specifické rysy našeho osídlení.

V podstatě tedy půjde o otázku *zásadní koncepce tvorby životního prostředí* ve smyslu *integrace procesu bydlení, rekreace, práce, dopravy a kultury; ve smyslu komplexního pojetí užítosti a obytnosti prostředí; ve smyslu intenzivní kultivace celých krajinných útvarů a přeměny struktury osídlení tak, aby se postupně stíraly podstatné rozdíly mezi městem a vesnicí oběma směry; zvyšováním civilizační a kulturní úrovně vesnického prostředí, vhodnou skladbou sídelní sítě a její dostavbou při vědomém respektování měnicích se funkcí vesnických sídel a zvyšováním rekreačních hodnot městského a zejména příměstského prostředí.*

Význačná úloha při procesu kultivace životního prostředí připadá i samotné sféře průmyslové a zemědělské výroby, jejímuž okruhu zájmů již nemohou zůstatávat lhostejné důsledky ve sféře obytnosti životního prostředí. Právě v souvislosti s novými tendencemi v řízení naší

společnosti bude třeba pečlivě připravit veškeré ekonomické i mimoekonomické nástroje, které by v zájmu společnosti pomáhaly kultivaci životního prostředí, nemá-li dojít v procesu uskutečňování vědeckotechnické revoluce k nepřímým důsledkům v této sféře života. Zde bude mít rozhodující úlohu oblast společenských věd, zejména sociologie, ekonomie, psychologie, filosofie i právních věd.

V oblasti konkrétních forem řešení hmotného životního prostředí má dnes společnost k dispozici více prostředků k realizaci různých variant než ujasněných koncepcí. Nebylo zřejmě dosud v silách naší společnosti, aby řešila komplexně tuto problematiku. Dnes se však dostává do stadia, kdy jakékoliv odklady vědeckého postizení této složité problematiky byly by nanejvýš škodlivé. Již samotné poznání této skutečnosti je nezbytným předpokladem k obratu. V oblasti vědy pak půjde nejen o postupné doplnění poznatků ze všech dílčích aspektů tvorby životního prostředí, *ale především o teoretickou syntézu na úrovni společenskovední.* Půjde-li v procesu uskutečňování vědeckotechnické revoluce o všestranný rozvoj člověka, o tvorbu a kultivaci jeho lidských sil, o obnovení jeho tvořivého vztahu k přírodě na vyšší úrovni civilizace a kultury, pak práce v oblasti životního prostředí nachází objekt realizace svých tvůrčích snah i předmět bezprostředního, nejen racionálně, ale *emocionálně uchopitelného uspokojení svých tvůrčích schopností.* I v tomto smyslu má tvorba hmotného životního prostředí kvalitativně nové poslání, vyplývající objektivně z nového stadia rozvoje společnosti.

Poznámka: Při zpracování obou studií byly využity faktografické údaje zpracované různými vědeckými institucemi a řídícími orgány, pokud byly publikovány v odborném nebo denním tisku nebo zpracovány formou monografií; zejména Státní populační komisi, Útvarem hlavního ar-

chitekta Prahy, Ústavem pro technické a ekonomické informace, Výzkumným ústavem výstavby a architektury, Československou vědeckotechnickou společností, Ústřední komisí lidové kontroly a statistiky, Státní komisí pro rozvoj a koordinaci vědy, Vládním výborem pro cestovní ruch atd.